

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Ivan Dujmović

Odisej - između herojstva i obiteljskoga ideala

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2015.

0. Sadržaj

0. Sadržaj.....	2
0.1.Sažetak	3
1.Uvod.....	4
2. Odisej između heroja i obiteljskoga ideala.....	6
2.1. Odisej kao paradigma svih Grka	9
2.3. Gostoprimstvo u <i>Odiseji</i>	11
2.4. Motivi <i>Odiseje</i> u kasnijoj književnosti.....	13
3. Zaključak.....	19
4. Popis literature.....	20

0.1.Sažetak

U ovome radu pokušat će se prikazati druga strana jednog od najvećih grčkih junaka, Odiseja. Osim što je poznat po svom ratnom umijeću i lukavosti kojom su Grci osvojili Troju, Odiseja krasi još neke osobine i Odisej se „bavi“ još nekim zanimanjima osim rata. Odisej je tako na svom putovanju kući i pri dolasku na Itaku vladar, savjetodavac, mudrac, patriot, trgovac, moreplovac i istražitelj grčke kulture. Osim toga, u njemu možemo vidjeti i odlike čovjeka kojemu su obitelj, žena Penelopa i sin Telemah na prvom mjestu te ga ljubav prema njima i rodnoj zemlji vode prema cilju. U radu će se, dakle, potvrditi ono što naslov rada sugerira, Odisej je i heroj i primjer idealnog obiteljskog čovjeka.

Ključne riječi: Odisej, heroj, putovanje, obitelj

1.Uvod

Antička književnost je naziv za književnost starog svijeta u periodu od 7. stoljeća pr. Kr. Antička književnost u 5. stoljeću pr. Kr. obrađuje različita pitanja koja su postavljale suvremene društvene i političke prilike; državnu politiku, moral, privredu; a u središtu svih tih pitanja nalazi se čovjek, njegov položaj i uloga u društvu, kao i njegova moralna odgovornost za odluke koje donosi i sve ostalo vezano za čovjekov ovozemaljski život. Osnovna obilježja antičke, odnosno klasične književnosti su povezanost s narodom, obrada svakodnevnih životnih problema i humanizam. Od književnih vrsta glavno mjesto zauzima drama – tragedija i komedija. U tragediji su se spominjali bogovi, polubogovi i ljudi. Opće karakteristike tragedije su tragičan junak, tragična krivica, tragičan završetak i sudbina, te katarza i uzvišen stil. Dok se komedija odlikuje veselim sadržajem, laganim stilom, prikazivajući smiješne strane ljudskog života i ljudi, te ismijava njihove nedostatke i mane. U vrijednosnom smislu, antička književnost je uzor za sve ostale književnosti.

Antička, odnosno klasična književnost dijeli se na grčku i rimsku. Povijest europske književnosti započinje Homerom i njegovim dvama epovima, *Ilijadom* i *Odisejom* koje su nastale u 8. stoljeću pr. Kr. *Ilijada* je junački ep, a *Odiseja* opisuje pustolovine pojedinca. Uz Homerove epove, Grčka predstavlja najvažniji doprinos europskoj književnosti.

Čovjek je razumsko biće te je njegova priroda takva da ga neprestano usmjerava k otkrivanju "novoga". Dakle čovjek je po svojoj prirodi znatiželjan i želi poznavati sebe i stvarnost koja ga okružuje. Osim razumskog, tu je osjetilno područje. Može se reći da je čovjek takvo biće koje želi i nastoji upoznati ponajprije sebe, ali i druge – tj. svijet oko sebe i onaj uzrok koji je stvorio sve što se nalazi u čovjekovu vidokrugu i izvan njega. Promatrajući vlastiti odraz u zrcalu svatko će najprije uočiti ono što mu se sviđa ili ne sviđa kod njega samoga. Što ne može vidjeti ili osjetiti, čovjek o tome razmišlja i stvara predodžbe. Ali, predodžba ne daje istinito znanje - istinitu spoznaju o nečemu. Gledajući porijeklo grčke (antropos) i latinske (homo) riječi čovjek je biće zemlje, iz zemlje, ali teži gore. Humanističke znanosti proučavaju čovjeka s obzirom na prošlost (povijest), proučavaju njegovo doživljavanje onoga što čuje (glazbena umjetnost), što vidi (likovna umjetnost), proučavaju njegov jezik, duševni život, ali i njegovo ponašanje – moral i tajnovitost njegovog porijekla i cilja - religijski život. Ove nauke uz filozofiju, proučavaju čovjeka po njegovoj bitnosti ili onome što ga vrsno, tj. specifično obilježava u odnosu prema

ostalim živim bićima. One se bave cjelinom čovjeka, onim što on osjeća i onim što bi on htio biti. Bave se bićem koje motri gore – antroposom i koje je svjesno da je od zemlje, ali i da nije sama zemlja (humus). Prirodne znanosti za razliku od humanističkih, ne proučavaju čovjeka kao cjelinu, nego samo neki njegov dio. Primjerice, kemičar će se pozabaviti kemijskim sastavom čovjekove krvi, a biolog građom tijela ili sl. Oni se ne pitaju po čemu je čovjek upravo čovjek, a ne životinja.

Usporedba antičkih i suvremenih autora pokazuje da se osobinama poput dobrote, časti i iskrenosti govornika u suvremenim priručnicima posvećuje manje pozornosti nego kod Aristotela ili Cicerona. Suvremeni autori govore o znanju i stručnosti kao važnom elementu etosa, a istraživanje stavova studenata pokazalo je da je to osobina koju smatraju najvažnijom za dobroga govornika. Može se zaključiti da neke vrijednosti razvojem društva gube primat, druge razvojem tehnologije i medija dolaze više do izražaja pa time i do većeg značaja, ali neke uvijek ostaju neophodne. Stručnost, kompetentnost i znanje i dalje su visoko cijenjene.

Pišući o antičkim piscima u svome djelu *Istorija stare grčke književnosti* ruski književni povjesničar kritičar Petr Semenovič Kogan piše o razlikama u gledanju na svijet između dva značajna autora stare grčke književnosti, Homera i Hesioda. Gledajući samo površno njihova temeljna djela, *Ilijadu* i *Odiseju* te *Poslove i dane* odmah je jasno vidljivo što je glavna okupacija Homerovih epova, a što Hesiodova spjeva. Homer u svojim epovima opisuje rat, borbu, ratne heroje i njihove podvige dok je glavna tema Hesiodova djela obični čovjek ili, kako navodi Kogan u gore spomenutom djelu, „siromašni seljak koji teškom borbom osvaja svoj zalogaj kruha od sirove prirode“. (Kogan: 1971: 76)

Upravo takav jedan prijelaz s rata, ubojstava, pljačke i herojstva na običnog čovjeka vidljiv je u Homerovom drugom dijelu, *Odiseji*, gdje se i sam Homer približuje Hesiodu, odnosno njegovom slavljenju djela „običnog“ čovjeka. Upravo taj „obični“ čovjek vidljiv je u glavnom liku po kojemu je djelo i dobilo ime, *Odiseju*, koji je pri povratku na rodnu Itaku upravo jedan od tih „običnih“ ljudi koji samo želi što prije doći kući i nastaviti živjeti „običnim“ životom, biti muž svojoj vjernoj ženi Penelopi i otac sinu Telemahu. Kogan upravo o *Odiseju* piše ne kao o ratnom heroju nego o čovjeku koji u sebi ima sve ono što se tada smatralo tipičnim karakteristikama grčkog čovjeka pa je tako Odisej na svome putu na Itaku i na samoj Itaci utjelovio sva zanimanja i njegovao sve običaje koji su tad bili karakteristični za Grčku. Odisej je tako na svome putu bio

ratnik, vladar, savjetodavac, mudrac, patriot, trgovac, moreplovac i istražitelj grčke kulture, sve cijenjene osobine i poslovi koje ću još detaljno objasniti u glavnom dijelu rada.

2. Odisej između heroja i obiteljskoga ideala

Odiseja je epsko djelo koje je napisao grčki pisac Homer u 8. stoljeću prije Krista. Ova pjevanja govore o lukavosti, mudrosti i hrabrosti Odiseja. Odisej je, kao što je poznato iz prvog Homerova epa *Ilijade*, jedan od najvećih grčkih junaka u grčko-trojanskom ratu i jedan od najzaslužnijih što je rat završio pobjedom Grka, koji su zahvaljujući Odisejevoj ideji, Trojancima poklonili drvenog konja kojeg su Trojanci uvezli u grad, a kad su zaspali iz konjske utrobe su izašli Grci skupa s Odisejom i porazili ih. Upravo pišući o herojima u svojoj knjizi *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Ernst Curtius navodi kako je ipak Odisej najveći grčki heroj jer je „Ahilej, koliko god bio najsilniji borac sklon gnjevu i nesmotren“ dok je Nestor mudar, „ali zbog starosti već slabiji“ (Curtius, 1998: 187). Priču o najvećim grčkim herojima Curtius zaključuje pohvalom Odiseju: „Čini se da su samo kod Odiseja ravnomjerno zastupljeni junaštvo, ratnička vrlina, mudrost.“ (Curtius, 1998: 188)

U drugom Homerovom epu, *Odiseji*, susrećemo se sa svim problemima i nevoljama na koje je Odisej naišao vraćajući se kući, u rodnu Itaku, gdje najprije izgubi većinu vojske u sukobu s Kikoncima, zatim ih vjetar odnese k Lotofazima gdje su neki od njegovih mornara jeli lotosovo cvijeće i nisu htjeli više otići, pa ih kiklop Polifem zarobi u svojoj špilji, šestoricu mornara pojede, ali ga je Odisej nadmudrio te su uspjeli pobjeći. Kad su već bili blizu Itake, Odisejevi mornari otvore vreću koju im je dao bog vjetrova Eol te ih ti vjetrovi otpuhnu natrag. Zatim ih ljudožderi Lestrigonci napadnu i kamenjem potope sve brodove osim Odisejeva. Na otoku Eeji zarobi ih Kirka i šestoricu Odisejevih mornara pretvori u svinje i Odisej ostane tamo godinu dana. Put ga odvede i kraj mjesta na kojemu se pjevale sirene koje su svojim pjevanjem zaludivale mornare, zatim u prolaz gdje je mogao birati između velikog vira Haribde i šesteroglava čudovišta Skile. Na otoku Trinakiji, gladni Odisejevi suputnici zakolju Helijeva goveda te Zeus pošalje oluju u kojoj pogibaju svi osim Odiseja koji završava na dvoru feačkoga kralja Alkinoja te ga Feačani odvoze brodom do Itake. Kroz sve ove događaje i sve mudrolije i lukavštine koje je Odisej izvodio može se vidjeti koliko je zapravo jaka njegova želja i što je on

sve spreman napraviti da bi se konačno vratio kući i time on zapravo pokazuje koliko je privržen svojoj ženi, sinu i otoku kojim vlada pa ću u sljedećim poglavljima opširnije navesti sve te događaje i nesreće koji su snašli Odiseja na putu kući. Čitajući ta pjevanja u kojima se Odisej hrabrošću, mudrošću i lukavošću izvlači iz svih problema da se naslutiti da je razlog tome svemu, da je taj nagon za preživljavanjem upravo povezan s povratkom svojoj obitelji i rodnoj Itaci.

Čitajući pjevanja odmah u prvom vidimo koliko je zapravo Odisej bio cijenjen da su čak i bogovi na Olimpu, posebno Atena zagovarali Odisejev povratak kući. Obraćajući se Zeusu i moleći ga da se Odisej vrati kući možemo pročitati Zeusov odgovor koji zaista potvrđuje koliko je njegova mudrost cijenjena kod samog vrhovnog grčkog boga:

Njoj odgovarajuć Zeus nebesa tlačitelj reče:
Čedo, kakva ti riječ iz ograde zubne izmače?
Gdje bih zaboravit ja Odiseja mogo božanskog.
Koji je umom od ljudi odvojio...
(Odiseja, prvo pjevanje, stihovi 63-66)

Nadalje, u pjevanju u kojemu Odisej susreće kiklopa Polifema saznali smo mnogo o Polifemovoj emocionalnoj, fizičkoj, etičkoj i govornoj karakterizaciji, što dakle saznajemo iz usta samo Odiseja, a to je upravo jedna od njegovih brojnih osobina, zapažanje razlika u kulturi, gostoprimstvu i ponašanju ljudi, u ovom slučaju kiklopa, koje sretne. Odmah na početku, saznajemo kako je Polifem mrk, ne voli društvo te je nepravedan („...ne zna ni pravde ni pravice kakve... ne bi da mu bude druženi mio...“) što nam govori o njegovom etičkom i emocionalnom portretu. Također Polifem je jako ljutit i bijesan što nam samo dokazuje njegovu nedruželjubivost, a i emotivnu rastrojenost. Micajući ogroman kamen saznali smo o fizičkom portretu Polifema, njegovoj snazi („...golem podigne kamen...“) te također o lošoj etičkoj osobini nemilosrdnosti i bezosjećajnosti dok je razmišljao kako će pojesti Odiseja i mornare („...kad si se mesa ljudskog najeo...“). Odisej, antički junak, psihološkom osobinom hrabrosti („...srce u meni junačko...“) suprotstavlja se Polifemu čime nam pokazuje da ga ogromna veličina i snaga Polifema ne plaši. Također Odisej je svojom mudrošću i snalažljivosti („...a to je malen i slab čovječac, nitković pravi, koji mi izbi oko savladav me najprije vinom...“) prevario Polifema te

nam tako otkrio osobinu visoke inteligencije i lukavosti. Odisej spašava i svoje mornare od Polifema, tj, stalo mu je do svojih prijatelja i nesebičan je („...kako bih spasenje sebi i svojim drugovima našao...“). Pomogla mu je i osobina strpljivosti čime je Odisej, držeći se za ovcu, pokazao kako mu je stalo do njegova i mornarevih života te da hoće što prije kući. Odisej i mornari ugledavši Polifema iznenadno („...u nas sviju prepuhne srce, krupni nas prestraši glas i gromorodnost njegova sama.“) emocionalno su se uznemirili, a i uplašili. Prevarivši Polifema, Odisej je radostan („...a moje se nasmija srce, gdje ga imenom svojim i pameću prevarih...“) pokazao kako je zahvalan za svaki svoj uspješan plan te kako se ruga Kiklopovoj naivnosti. Također, njegova lukavost se očitava i u neotkrivanju pravog identiteta Polifemu („Moje je ime Nitko, i otac i mati mene Nitko zovu, a Nitko i ostali zovu me družici“) što mu je spasilo život u situaciji kad Polifem zove ostale kiklope da mu pomognu: „Njima iz spilje na to odgovori jaki Polifem: „Nitko ubiti mene iz pr'jezare hoće, ne silom.“ (Odiseja, prvo pjevanje, 408-409)

Na temelju predloženog možemo zaključiti kako je malen i slab čovjek svojom mudrošću i lukavošću nadvladao ogromnog, snažnog diva što nam je samo dokazalo da veličina i fizička jakost u borbi ne znači ništa. Nadalje, Kogan u svojoj knjizi navodi „koliko je Odisej hladnokrvnosti i vještine brzog snalaženja pokazao na otoku Kiklopa, koliko shvaćanja ljudske psihologije. On se sav pretvorio u opreznost; nijedne nepromišljene riječi; u njegovoj se glavi odmah stvorio način za ophođenje s čudovištem. Taj unutarnji proces događa se u njemu gotovo instinktivno.“ (Kogan, 1971: 65) U tom pjevanju također vidimo da i mudri heroji poput Odiseja u osveti i oholosti mogu gadno pogriješiti. Naime, Odisej, kad je već otplovio daleko svojom lađom od kopna vikne Polifemu:

Kiklope, ako te tko od ljudi zapita smrtnih,
Kojom si nesrećom grdnom izgubio jedino oko,
Reci, Odisej da t' je gradòbija izbio njega,
Sin Laèrtov Odisej, na Itaci njemu su dvori.
(Odiseja, osmo pjevanje, stihovi 502-505)

U tom primjeru vidimo da Odisej, koliko god bio lukav i mudar, kao gotovo svi ljudi ima potrebu narugati se onomu tko je nekad njega mučio. U ovom slučaju Odiseju se to obilo o glavu jer je Polifem zazvao svog oca Posejdona da kazni Odiseja i ne dopusti mu povratak na Itaku:

Čuj me, o Pòsidōne, zemljòmičnī, mrkijeh vlasa,
Ako sam doista tvoj, i otac ti li si meni,
Ne daj, da se Odisej gradòbija povrati kući
(Odiseja, osmo pjevanje, stihovi 528-530)

Koliko je velika ljubav između Penelope i Odiseja pokazuje i činjenica da je Penelopa muža čekala 20 godina da se vrati iz rata. Kogan, pišući o Penelopi, naziva ju „idealnom ženom homerovskog vremena. Mudra je i kraljevski dostojna pa unatoč tuzi za Odisejom, pred proscima je uvijek dostojanstvena i ne iznosi tu tugu na ulicu“ (Kogan; 1971: 72). Bez obzira na sve proscie i sve nevolje koje su zadesile njihov dom, ona mu je i dalje ostala vjerna što najbolje pokazuje time što je obećala proscima da će se udati kad završi pogrebnu tkaninu Odisejevu ocu Laertu: „Polako dan uskorujte taj, kad udat se imam, dok ja tkaninu grobnu Laertu vitezu svršim“. Penelopa ih je, naime, sve prevarila jer je danju tkala, a noću bi sve vratila na početak:

Tako im rekoh i njiima nagovorim junačko srce.
Otađ po danu tkah uz veliki stan, a po noći
Opet bih sve razdriješila to uz goruće zublje
(Odiseja, osmo pjevanje, stihovi 502-505)

2.1. Odisej kao paradigma svih grka

Homer je, osim što je prikazao Odiseja kao heroja, mudraca, čovjeka koji će sve učiniti da se vrati kući, u njegovom liku također prikazao i neke od zanimanja i osobina koje su kod starih Grka bile iznimno cijenjene. Za početak, Odisej je u grčko-trojanskom ratu ratnik, jedan od boljih u grčkoj vojsci što je svakako bilo nešto čemu se se stari Grci divili i takve su ratnike gledali na poseban način. Nadalje, Odisej se svojom mudrošću izdvajao od svih ostalih ratnika što je također bilo cijenjeno kod starih Grka u tolikoj mjeri da ga je čak i sam Zeus, kako sam ranije naveo, u razgovoru s Atenom i ostalim bogovima napomenuo da je Odisej „umom od ljudi odvojio“. Odisej pri otkrivanju svog identiteta feačkome kralju Alkinoju i sam govori o tome koliko je ta njegova mudrost bila čuvena: „Ja sam sin Laertov Odisēj, koji sam svima ljudima lükāvstvom znan, do nebésā mi doseže slava.“ (Odiseja, deveto pjevanje, stihovi 19-20)

Govoreći o Odisejevu sukobu s Polifemom, Kogan piše o Odiseju kao o trgovcu, što je još jedno od popularnih i cijenjenih zanimanja stare grčke civilizacije. Kogan navodi kako su glavne osobine trgovca - opreznost, hladnokrvnost, rasuđivanje i prijevara. Svaka od tih osobina vidljiva je u Odisejevu razgovoru s Polifemom i u bijegu iz njegove pećine. Kogan navodi da „samo ljudi iskušani svemogućim udarcima sudbine..., oni koji su vidjeli najrazličitije ljude – i kulturne i divlje – mogu da sačuvaju svu prisebnost svoga uma i energiju svoga duha u bezizlaznom pložaju Odiseja pri užasnom prizoru kanibalskog pira. (Kogan, 1971: 66). Navodi dalje kako ga te osobine spašavaju i na Kalipsinom i na Kirkinom otočju te mu omogućuju prolazak kraj Skile i Haribde uz najmanje žrtve.

Odisej u svom putovanju prema Itaci pokazuje i osobine putnika istraživača, odnosno kako to Kogan navodi „trgovca i ratnika smjenjuje geograf i etnograf“ (Kogan, 1971: 70). Nadalje, on smatra da se Odisej „ne obazire na opasnosti upravo u nadi da će naći nove ljude, divlje ili kulturne i Odisej zbog tog instinkta istraživača opisuje naravi i običaje svake zemlje, opisuje zemlju lotofaga, bilje kojim se oni hrane, zamjećuje neobičnosti političkog života u zemlji kiklopa te ga čudi da kod njih nema ni narodnih skupova ni zajedničkog vijeća.“ (Kohan, 1971: 69)

Ono što je mene najviše dojmilo u samom djelu je koliko je Odisej bio voljen i cijenjen na svojoj rodnoj Itaci. Poznato je da vladari i kraljevi nikada nisu bili ljubljani i voljeni od strane svojih robova, odnosno sluga. Nasuprot tome, dvoje Odisejevih sluga u susretu s njim prikazuju ogromnu količinu ljubavi i poštovanja prema svome gospodaru. Jedan od tih sluga je Eumej, koji u razgovoru s prurušenim Odisejom govori kako boljeg gospodara od Odiseja ne bi našao ni da se ocu i majci kući vrati i za mene je to ono što je Odiseja činilo posebnim, bez obzira na sva junaštva i lukavstva koja je izvodio, ljubav njegovih podanika pokazuje o kakvom se čovjeku radi:

Tako je nestalo njega, a za njim ostade tuga
Njegovim svim prijateljima, a mèni najvećma od svih;
Jer gospodara drugog, ma od kuda došo, već neću
Tako ljubazna nač, ni da k ocu i majci se vratim
U kuću, gdje se rodih, i gdje me othraniše oni.

Ne žalim ni njih samih toliko, ako i žudim
Oč'ma ih ugledat svojim u očinskoj zemlji, kolikō
Jad za Odisejem mene obuzima, što mi ga nema.
Žacam se, goste, ime spomenuti njegovo samo,
Kada ga nema tu, jer veōma je ljubio mene;
Zovem ga ljubaznikom, ma i jest od mēne daleko.
Odiseja (četnaesto pjevanje, stihovi 137-148)

Jedan od dirljivijih susreta je onaj Odiseja i sluškinje Euriklije kada ga ona prepozna po ožiljku dok mu je prala noge iako je bio prerušen:

Starica spustivši ruke požiljak Odiseju primi
Pa ga taknuvši pozna i odmah ispusti nogu...
...Starici zajedno radost i tuga obuzme dušu,
Oči se napune suza, i bujna joj besjeda zapne.
Onda Odiseja primi za podbradak te će mu reći:
»Ti si, Odiseju, to, oj milo čedo! ne mogoh
Prije te poznat, dok ja te ne opipah svog gospodara.«
Odiseja (devetnaesto pjevanje, stihovi 471-475)

2.3. Gostoprimstvo u Odiseji

Jedna od dominantnih tema Odiseje, koja se također pojavljuje u Starom i Novom zavjetu, je gostoprimstvo i znanje o tome kako se odnositi prema neznancu, ako ste domaćin, i znati kako biste, kao gost, trebali odgovoriti na dobro ili loše gostoprimstvo. Bruce Loudon, u svojoj knjizi *Homer's Odyssey and the Near East*, istražio je taj ep kako bi pronašao tragove koji bi mogli odrediti tko je prekršio pravila i zakone gostoprimstva, tj. pravila života, zašto je ova ili ona osoba ili pak grupa uništena od strane bogova. Tri velika principa Odiseje koja će postati konstante vladajućeg sustava klasične priče: da zločin vodi do neizbježnog kažnjavanja, mozak je svojstveno jači od mišića, i prijestup na nečijoj imovini je neophodno fatalna povreda pravila ... bilo kakav prezir smrtnika prema božanskom statusu ovlasti - neophodno vodi do kazne, bilo da se radi o kiklopu Polifemu, prosjaku, Irusu, ili čak (u njegovom bogohulnom zadnjem ispadu prema oslijepljenom divu) samom Odiseju. U velikoj mjeri, uloge samih ljudskih igrača u priči su jasno definirane prema ovim moralnim zakonima.

Principi života koji upravljaju djelovanjem prikazanim u Odiseji bili su dobro i naširoko shvaćeni u vrijeme dok je priča bila recitirana u socijalnim grupacijama drevnog svijeta, i bez sumnje, slušatelj bi klimao glavom u znak shvaćanja dok se svaka epizoda otkrivala i zatim završavala izvršenom pravdom. U osnovi, postojalo je vrijeme kad su univerzalni zakoni uzajamnosti bili šire i jasnije shvaćeni. Nažalost, ljudi današnjice su izgubili uvid u vezu između ovog odnosa uzroka i posljedice, ali su još uvijek osuđeni da pate od posljedica. Zakon je neizbježan i neznanje nije izgovor. Nema veze ako je netko osamljena ili nematerijalna osoba, uvijek će biti dio neke razmjene dok god postoji. Od dojmova i disanja, pa do socijalnih odnosa i materijalnih razmjena, samo se ljestvica razlikuje. Mi smo trenutno i domaćini i gosti, prema drugim pojedincima, grupama, zemlji i svemiru. Indoeuropski lingvistički odjek ove veze je očuvan u sličnosti između engleskih riječi *guest* (gost) i *host* (domaćin), kao što objašnjava David West:

Dvije socijalne uloge suprotstavljene u Engleskom, gost i domaćin, su originalno bile dva recipročna aspekta iste veze. Kasna proto-indoeuropska veza gost-domaćin zahtijevala je da bi "gostoprimstvo" (engl. "hospitality" iz istog korijena kao latinski *hospes* - 'stranac, gost') i "prijateljstvo" trebalo biti prošireno od domaćina na goste u znanju da bi primatelj i davatelj "gostoprimstva" kasnije mogli zamijeniti uloge. Socijalno značenje ove riječi je tada bilo zahtjevnije nego što naši moderni običaji sugeriraju. Veza gost-domaćin bila je vezana prisegama i žrtvovanjima tako ozbiljno da su Homerovi ratnici, Glauk i Diomed, prestali s borbom i razmijenili darove kada su saznali da su njihovi djedovi dijelili odnos gosta-domaćina. (West, 2007: 342)

Ova institucija ponovno je odredila tko je pripadao pod socijalni kišobran, i proširila je zaštitu novim grupama. To bi bilo jako korisno kao novi način da se uključe stranci kao ljudi s jasno definiranim pravima i zaštitama, kao što je korišteno od Odiseje pa do srednjovjekovne Europe. Institucija gost-domaćin proširila je zaštitu obaveza pod prisegom na nove socijalne grupe. Indoeuropski gospodar mogao je prihvatiti i integrirati strance kao klijente bez da ih posrami ili da ih trajno podčini. Rasprostiranje proto-indoeuropskog vjerojatno je bila više kao operacija otvaranja podružnica nego invazija.

2.4. Motivi Odiseje u kasnijoj književnosti

Ista tema prožima Stari zavjet, drevne bliskoistočne priče koje su sakupljene mnogo kasnije, pod grčko-rimskim utjecajem, koje su sakupljene kao lažna "Povijest židova". (Postoji rastući broj učenjaka koji su uvjereni da je Biblija pokrala Homera i Grke - i neku mezopotamsku i rimsku - literaturu kako bi stvorili povijest.)

Važnost mitova Starog zavjeta je očigledna u bliskim paralelama s tri dobro poznata mita u Odiseji. Josip, odvojen od svoje braće i oca u istom vremenskom trajanju kao što je Odisej bio izvan Itake, susretne se s njima bez da ga oni prepoznaju i podvrgne ih raznim bolnim testovima, prije nego što im otkrije svoj identitet. Scene prepoznavanja služe kao vrhunac njegove priče, isto kao i Odisejeva scena prepoznavanja s Penelopom i Laertom. Paralele otkrivaju jako razvijenu formu romance, sa scenama prepoznavanja; to je mitski žanr zajednički i grčkoj i izraelskoj kulturi..

Odisejeva posada, zarobljena na Trinačkom otoku mjesec dana, u pobuni, žrtvujući Heliosovu stoku u izopačenom ritualu, nudi mnogo paralela s izraelskom pobunom protiv Mojsija, i izopačenim štovanjem zlatnog teleta u knjizi Izlaska 32. Mitovi Jone i Odiseja sugeriraju da grčka i izraelska kultura obje imaju žanr mita na koji mi gledamo kao na fantastično putovanje. Fantastično putovanje je život, individualni ili kolektivni, i ove priče sadrže naznake na koji način život funkcionira i kako kroz njega ploviti.

Mnogi žanrovi mita u Odiseji, kao što je teoksenija (gostoprimstvo), suprotstavljaju se uobičajenim pretpostavkama o tome što je uistinu epsko. Većim dijelom devet pjevanja (14 - 22) Odisej je, prema vanjskom izgledu, prosjak, povezan s robovima nižeg ranga, zlostavljan, neprepoznat u svom kraljevstvu. To je neočekivano ponašanje za epskog heroja.

Kasnije nalazimo na istu temu s duplo većom snagom u Bibliji, u priči o tri stranca koje ugošćuje Abraham, veoma dobar domaćin, koji je najavio nadolazeće uništenje gradova na ravnici: Sodome i Gomore. U ovoj maloj priči, princip i pravila gostoprimstva su jasno otkriveni: trebamo se prema drugima odnositi velikodušno zato što bi oni mogli biti prikriveni bogovi. Abraham je oprao njihove noge i pripremio im jelo, tako da je on bio u redu; bilo je i malo svađanja između njega i bogova, što je zanimljiv preokret određenih drama iz Odiseje gdje se bogovi međusobno prepiru o tome da li da unište ili ne, ovu ili onu osobu, ili grupu ljudi, zato što su uvrijedili

bogove. (Vrijeđanje bogova je bilo moguće na više načina, glavni od njih je prekršiti zakon gostoprimstva). U svakom slučaju, zbog njegovog savjesnog gostoprimstva, anđeli/bogovi otkrili su Abrahamu svoj plan i obećali su mu nagradu: dijete, unatoč činjenici da su on i Sara tada bili već poprilično stari i oronuli.

Louden u svom djelu *Homer's Odyssey and the Near East* piše:

„Kao što ću pokazati, paralele su prečeste i preblizu jedna drugoj (bez obzira na razlike u tonu i namjeri priče) da bi bile slučajnost. Sličnosti između grčkih i bliskoistočnih mitova sugeriraju na neki oblik difuzije. Pretpostavljam da je svaka tradicija, homerovska ili bliskoistočna, naučila ili stekla "predložak" o određenom žanru ili mitu, koji je onda svaka kultura na neki način modificirala, dodala još nekoliko lokalnih detalja, kako bi odgovarao specifičnom kontekstu u kojem ga ta kultura sada koristi. Odiseja, na primjer, koristi gostoprimstvo kao epizode u životima ratnika, Odiseja, Nestora i Telemaha, a mit u Starom zavjetu koristi gostoprimstvo kao epizode u životima patrijarha, Abrahama i Lota. Zbog različitog tipa osoba koji su prikazane, pojedinačni slučajevi imaju druge modalitete. Sam ratnik Odisej izvršava uništenje prosaca njegove žene, kao što zahtjeva Atena, dok u knjizi Postanka 19 uništenje pada s neba.“ (Louden: 2011: 243)

Potpuno je moguće da su kuga koja je pogodila Egipćane, kada je rečeno Abrahamu da ode zajedno sa svojom ženom, i eksplozija koja je uništila Sodomu i Gomoru, dok su Lot i njegova obitelj bježali, bile originalno jedna priča koja je kasnije razdvojena, te onda opet kasnije spojena s dodanim elementima kako bi se stvorila priča o Izlasku. Mogući stvarni povijesni događaji oko kojeg su ove priče umotane mogli su biti ekspozije kometa u atmosferi tipa Tunguske, koje se, kao što trenutna vodeća znanost otkriva, događaju češće nego što to naša izmijenjena i sanitizirana povijest priznaje.

U Novom zavjetu, lik Isusa također u više navrata daje primjere kozmičkog zakona gostoprimstva, i ide čak tako daleko da izričito kaže da kad god je osoba brižljiva i darovita svima u stvarnoj potrebi, da onda ta osoba demonstrira gostoprimstvo prema bogovima, što je životno načelo. Također je jasno demonstrirao pravo domaćina da brani svoj dom protiv kršenja gostoprimstva od strane gosta, kada je podivljao protiv onih koji posuđuju novac u hramu.

Isti tip priča, vjerojatno izvučenih iz istih indoeuropskih primjera, su ispričane u norveškim sagama o Odinu ili Toru, koji igraju ulogu Jupitera, Merkura ili nekog vrhovnog muškog boga ili psihopompa. Jedan od najstarijih pisanih izvora skandinavskih legendi je *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (1080. g.) Adama iz Bremena, za koji on tvrdi da se temelji na izvještajima iz prve ruke. Odin je bio poznat po tome da putuje prurušen i da testira gostoprimstvo svojih ljudi, tako da, u tom smislu, on je bio više kao Odisej. Odin je također povezan s varkama, lukavstvom i prijevarom, kao što je to bio i Odisej. Islandski povjesničar, pjesnik i političar Snorri Sturluson očito je primjetio sličnosti i osjetio je potrebu da da racionalni prikaz Odina i njegovih plemića u predgovoru svog djela *Prose Edda*; teoretizirao je da su Odin i njegovi plemići originalno izbjeglice iz Troje kao što su Grci, Rimljani, Goti, Britanci i drugi također to tvrdili. Drugim riječima, priče norveških bogova bile su samo sjevernjačka verzija Odiseje. Poanta toga je da su ideje i principi prikazani u Odiseji, najstarijem postojećem obliku priča, bili integralni dio načina na koji su ljudi naučili kako preživjeti u drevnim vremenima, i ja želim predložiti da to nisu nužno bile praznovjerne grupe koje su plesale gole na mjesecini ili se mazali medvjedom masti po kosi.

Drevni ljudi su bili poprilično uvjereni da ljudsko ponašanje može privući ili otjerati ljutnju bogova. Najčešće, ponašanje svećenika-kralja je bio najvažniji element. Njegov posao je bio da otkrije što bogovi očekuju od ljudskog ponašanja i da osigura da je to način na koji se stvari rade, tako da kraljevstvo ostane sigurno. Postojalo je nekoliko dobrih primjera ovog principa, gdje je kralj bio "pravedan" i brinuo se o svojim ljudima kao brižni roditelj, i koji je vodio svoj život kako bi postavio pozitivan primjer svima, i stvari su bile u redu sve dok patološki tip nije došao na vlast na ovaj ili na onaj način, te izopačio čitav sistem. Kad se to dogodilo, prebacivanje krivice postalo je opće pravilo i "žrtvovanje" je bilo proglašeno kao nešto što bogovi žele: lov na vještice je počeo. Takva vremena uvijek i oduvijek prethode uništenju društva.

Izgleda da je čitav svemir izgrađen od informacija i ogledala. Živi sistem i svemir konstantno utječu jedan na drugog, primaju i prenose. Kao što je gore, tako je i dolje. Ali postoje također i izbori. Svi mi primamo dojmove iz naše okoline i reagiramo na njih na različite načine: bunimo se, ignoriramo ili samo kopiramo ono što primamo. Kakva god da je reakcija, mi reagiramo ovisno o našem osobnom razumijevanju, našim prošlim doživljajima, našim osjećajima i našem osjećaju morala. Mi smo pod utjecajem, ali također imamo mogućnost da utječemo. Naša

sposobnost da promatramo prošlost, sadašnjost i budućnost na povezan način, da se suosjećamo s drugima, te da sudimo i odabiremo ili 'dobro' ili 'loše', je ono što nas čini ljudskim bićima. Na nama je da odlučimo kolektivno. Mi smo izvor moći i mi smo autori, bilo da dopustimo vođama da nas predstavljaju i upravljaju nama ili ne, mi smo na kraju odgovorni za naš svijet. Ako je to stvarno tako, vidjeti da imamo izbor u tome kako se stvari odigravaju i naučiti kako upravljati našim smjerom se čini važno. Čini se da je u ranijoj povijesti, čovjek shvaćao da on ima neku kontrolu nad svojom sudbinom i sudbinom društva kroz svoje pravedno ponašanje. Gostoprimstvo je bilo moralni standard. Na svaku se osobu gledalo kao da ima potencijal da ili pomogne ili spriječi boljitak i zdravlje svega. Iako su neki mogli dati više, svi su imali pravo i dužnost pridonijeti koliko mogu. Postupci svake osobe su vrijedili, a na njihove aktivnosti se odgovaralo pravedno kroz druge ljude i univerzum.

Ali patologija je uzela maha, iako nije mogla potpuno promijeniti čovjekovu prirodu ili oduzeti njegovu mogućnost izbora, utjecala je na društvo i promijenila putanju čovječanstva jer smo je prihvatili. Dok se svjesnost smanjivala, dobre namjere su potkopavane i integritet naše vrste se smanjio. Ljudi su postali vrsta usmjerena prema entropiji, a ono što izaberemo i izrazimo postat će naša sudbina. Odbacili smo našu osobnu odgovornost jedni prema drugima, kao domaćini i gosti, te ćemo tako postati sami svoje uništenje.

Kod čitanja povijesti, opet i opet možemo vidjeti isti ciklus. Ono što želim naglasiti je da ljudska bića zaista imaju nekakvu kontrolu nad svojom sudbinom kao pojedinci i grupe, nacije i civilizacije. Ali ta "kontrola" je više nešto poput stavljanja sebe u sklad s univerzalnim principima i aktiviranje tih principa u praksi. Ali očito, moramo biti oprezni i pronaći koji su to točno principi! Očito, one drevne civilizacije koje su povjerovala u laži zlih gospodara koji su proglasili da je žrtvovanje neprijatelja, ili rat protiv ove grupe ili one grupe, ono što bogovi žele, to nisu napravili. Tako vidimo da oslanjanje na antropocentrične religije može biti smrtonosno: posvjedočite uništenju rimskog carstva, koje je došlo zajedno s kršćanstvom.

Drevna literatura o ovim temama može biti predmet traganja za znanjem i mudrošću. Zaista, čini se da je to slučaj, da kad poduzmemo određena djela protiv prekršitelja Kozmičkog gostoprimstva, mi možemo spriječiti bogove da sami to učine. I možemo primijetiti da kad to bogovi učine, njihova djela ne padnu samo na korumpiranu elitu, nego i na one koji su odabrali ne učiniti ništa, one koji dopuštaju zlu i korupciji da nastave i da se održavaju: pogledajte Lotovu

ženu. Abraham je molio za Sodomu "ako postoji samo deset pravednih ljudi". Nije ih bilo. I izgleda da pravednost Lota i njegove obitelji nije bila dovoljna, iako su oni spašeni od uništenja.

Isus je prognao korumpirane bankare iz hrama i upozorio je cijelo društvo o nadolazećem uništenju koje je, u 70. g., izbrisalo grad Jeruzalem. Naravno, za to je okrivljena rimska vojska, ali postoje indicije kod Josipa i Tacita da je moguće da je to bio još jedan događaj tipa Tunguske, što je kasnije izbrisano i uništenje je pripisano čovjekovom djelovanju. I ovdje me ne brine tko je bio Isus, ili jesu li tekstovi napisani nakon tog događaja; ono što je važno jest da su oni pratili norme priče, posuđivajući iz sličnih priča, koje su se temeljile na drevnim principima Kozmičkog Gostoprinstva.

Neupućenost u ove zakone nije zaštita. U stvari, neupućenost u njih se može gledati kao njihovo namjerno nepoštovanje. Kozmos postoji da bude voljen, a ne možeš voljeti ono što ne poznaješ. Tako da je dužnost svakog samosvjesnog bića da uloži sav trud, unutar svojih mogućnosti, da zna, i time bude u mogućnosti da voli Kozmos. Ona bića koja ne mogu ili ne žele to učiniti se smatraju od strane Prirode kao propali eksperimenti i oni ili njihovi potomci će biti uništeni. Ta točka je razjašnjena pri kraju Odiseje, da šutnja znači odobravanje. Eurimah pokušava moliti Odiseja, govoreći:

Ako si Itaćanin Odisej te kući si došo,
Onda govoriš pravo, Ahejci činjahu sve to,
U kući radiše mnoga bezakonja, na polju mnoga.
Ali mrtav već leži Antinoje, koji je krivac
Svemu, što radilo se, i svijju djela je uzrok.
(Odiseja, dvadeset drugo pjevanje, stihovi 45-49)

Na to mu Odisej odgovara da čak i da mu ponude sve što su naslijedili od svojih predaka, neće se odmarati sve dok se svaki od njih smrću ne okaje za svoje prijestupe jer je svaki od njih jednako kriv, i onaj koji je samo gledao, šutio i uživao u bogatstvu i raskoši Odisejeve kuće i svega obilja kojeg su se nauživali:

Očevinu, Eurimaha, svu da dade mi svaki,

Što je tko ima, pa jošte i drugō da tome dodade,
Od krvi svojih ruku ni onda ustegnuo ne bih,
Prije nego se za sva za nedjela osvetim proscem.
Sada vam ostaje samo il' borit se sa mnom il' bježat.
Ne bi li smrti i Keri utèci mogao koji,
Al' vam prijekoj smrti ni jednom ne velim utèci!“
(Odiseja, dvadeset drugo pjevanje, stihovi 61-68)

3. Zaključak

Središnji motiv, koji pokreće radnju «Odiseje» su nastojanja glavnog junaka da se nakon lutanja svijetom vrati kući. Odisej je glavni lik epa, prikazan kao junak velike snage i hrabrosti, pameti, snalažljivosti, dovitljivosti, opreznosti. Hladnokrvno rasuđivanje i prijevara spašavaju ga iz svih opasnosti. Lik Odiseja je vječan simbol nemirnoga ljudskog duha, radoznalosti i žeđi za novim spoznajama. Upravo je ovaj rad bio potvrda da Odisej nije bio samo ratnik, Odisej je bio čovjek kojega je kući vukla ljubav prema ženi, sinu i rodnoj zemlji, ali na tom putovanju ga je njegova radoznala narav odvela u mnoge probleme i nesreće iz kojih se on ipak na sebi svojstven način, mudrovanjem i lukavštinama, izvlačio iz takvih nedaća. Snagu Odisejeva lika pokazuje i to da i tri tisuće godina poslije grčko-trojanskog rata i njegova povratka na Itaku i dalje budi zanimanje ne samo kod književnih kritičara nego i kod pisaca te je prisutan u djelima novije svjetske književnosti (R. Marinković: Kiklop, James Joyce: Uliks).

4. Popis literature

1. Curtius, Ernst Robert. 1998. Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje [prev. Stjepan Markuš], Zagreb: Naklada Naprijed
2. David, Anthony. 2007. The Horse, the Wheel and Language, Princeton: Princeton University Press
3. Lauden, Bruce, 2011. Homer's Odyssey and the Near East, Cambridge: Cambridge University Press
4. Kogan, Petr Semenovič, 1971. Istorija stare grčke književnosti [prev. Dragutin Marković], Sarajevo: Veselin Masleša

Mrežni izvori:

Homer, Odiseja, [prev. Tomo Maretić]

URL: http://jaimamsanucionica.weebly.com/uploads/4/3/3/1/43319547/homer_odiseja.pdf, 31. kolovoza 2015.